

ADA DEQUAL KRIVIC – Lik prve predsednice ZPMS

Ada Dequal Krivic - Hana (1914-1995): humanistka, ilegalna, partizanka, zgodovinarica, političarka, socialna delavka, emancipirana ženska, mati treh sinov, odlikovanka z medaljo za hrabrost. Ni naključje, da se je treba ob 60-letnici Zveze prijateljev mladine Slovenije (ZPMS) vprašati o tem, kdo je bila ta, za našo organizacijo tako pomembna oseba.

Zelo dosledni in zahtevni ljudje so praviloma kritični tudi do sebe. Ada je tak značaj verjetno podedovala po očetu Cirilu, podeželskem učitelju liberalnih prepričanj, Ljubljancu, ki je izhajal iz skromnih obrtniških razmer, a iz narodno zelo zavednega okolja. Zнала je uveljaviti svojo voljo, bila je avtoriteta, a hkrati zelo zadržana pri omenjanju svojega dela, natanko tako kot njen oče. Ko ju ni bilo več, smo na podlagi dokumentov iz zapuščine ali pa pričevanj sodobnikov z obžalovanjem ugotavljali, da ju za časa življenja nismo dodobra spoznali.

Po mami, blagi, srčno dobri dolenski kmetici z osnovnošolsko izobrazbo, ki se je kot dekle izselila v Ameriko, a se je zaradi nepremagljivega domotožja vrnila na Dvor pri Žužemberku, in se tam poročila s Cirilom Dequalom, je Ada verjetno dobila drugo prevladujočo značajsko lastnost, sposobnost sočustvovanja z nemočnimi, prizadetimi ljudmi, zlasti otroki. Prizadevanje za vse, kar je prav in pravično - taka je bila njena politična vizija - je Ada vse življenje povezovala s konkretno skrbjo za ljudi v življenjskih stiskah.

Bila je moderna ženska, a hkrati prepričano zavezana tradicijam, ki bi se zdaj zdele prej kmečke kot urbane. Skrb za grobove prednikov je bila, denimo, stalnica v njenem življenju. »Če ni nagrobnika, ki pove, kdo je tu pokopan, sčasoma nihče ne ve, da je ta oseba sploh kdaj živela,« je menila. Tudi spoštljiv odnos do zemlje, v pravem kmečkem pomenu navezanosti na podlago, ki omogoča preživetje, je bil stalnica v njenem življenju.

Bila je moja vzornica in avtoriteta. Z mlajšo sestro, učiteljico, mojo mamo Malo, ju je povezoval čut za prav in pravično. Zdaj obžalujem, da sem v mladih letih preveč hitela na vse strani in se nisem zavedala,

kako pomembno bi bilo zapisovati vtise in podatke iz pogovorov, saj ti sčasoma postanejo megleni in nezanesljivi.

Kako srčno bi si zdaj želela pogovor s to modro, človeško osebo, ki bi se bila v normalnih razmerah nemara razvila v zgodovinarico-znanstvenico, pa jo je življenje potisnilo daleč od akademske intelektualne svobode!

Bila je ena od mnogih idealističnih študentk, ki jo je navdihovalo liberalno okolje ljubljanske univerze v letih pred izbruhom druge svetovne vojne. Kot del študentske levice, ko so se že zbirale slovenske protifašistične in domoljubne sile, je bila skupaj s somišljeniki prepričana, da so se znašli v prelomnem obdobju.

Študirala je zgodovino in geografijo, a zanimanje za evropsko in svetovno politiko je enakovredno delila z narodno zavednostjo, občutljivostjo za položaj preprostih ljudi in težnjo po emancipaciji žensk.

Bila je med glavnimi pobudnicami študentskega društva, ki si je prizadevalo za lasten dom visokošolk. Šlo je za klasične socialne zahteve (kot sta na primer dostojna prehrana in stanovanje po sprejemljivih cenah), vendar je ta aktivnost v obdobju pred vojno izostrila tudi socialno občutljivost za druge skupine ljudi na robu preživetja. Od približno 200 članic društva, ki mu je Ada predsedovala v letih 1937/38, jih je lahko 40 stanovalo v domu, pripadale pa so trem skupinam: nacionalistični (članice društev Jadran in Edinost), katoliški (društvo Savica) in levičarskima Mladi Triglav (po razpustu Slovenski klub) in Njiva.

Po Hitlerjevi zasedbi Avstrije in Češkoslovaške so študentje, zlasti pa levičarske in nacionalistične študentke, dejavnost med počitnicami selili na obmejna območja, v severno Slovenijo in na Kočevsko (v Šalovce v Prekmurju, Slovensko vas pri Stari Cerкви, v Adlešiče v Beli krajini, k Sv. Duhu na Rodnem vrhu v Halozah, v Radlje ob Dravi..itd.). Narodnoobrambni in delovni tabori so imeli za cilj pomoč narodnostno in socialno ogroženim območjem, utrjevanje narodne zavesti in spoznavanje z razmerami na podeželju. Študentje so obiskovali »visoko šolo narodne zavesti«

je o tej izkušnji leta 1939 v Sodobnosti pisal študent Ivan Bratko.

Delovni in narodnoobrambni tabor v Zgornji Kapli na Kozjaku (1938), ki se ga je udeležilo 17 deklet, je vodila Ada. Študentke so v Zgornji Kapli organizirale otroški vrtec, predavale o higieni in zdravstvu, opravile statistične popise o zdravstvenem, socialnem in gospodarskem položaju ljudi, obnovile in izpopolnile šolsko in javno knjižnico v vasi, dajale pravne nasvete, pomagale pri delu na poljih, predavale so o prvi pomoči, o negi dojenčkov, o gojenju zelenjave, itd. Odmev na tabore je bil izjemen, predavanj so se kmetje množično udeleževali. Vaščani so prihajali po nasvete in pomoč, na fotografijah so matere z dojenčki, ki prihajajo po nasvete o negi dojenčkov.

Študentke so stanovale v šotorih in se same financirale. Za izvedbo taborov je bilo zato treba zbrati denar, pa tudi sanitetni material, živila, oblačila, zlasti za otroke in dojenčke, priskrbeti je bilo treba naprave za predvajanje vzgojnih filmov, in podobno. Vse to so dosegle z nabiralnimi akcijami pri podjetnikih, ustanovah in trgovcih.

Nepopisan list na robu zgodovinopisja

Sočutnost do ljudi v pomanjkanju in boleznih je ostala Adina najbolj značilna značajska lastnost. V študentovskih letih razvit smisel za organizacijo, povezan s socialno občutljivostjo, je bil že na začetku vojne v Ljubljani na hudi preizkušnji.

Kot socialna aktivistka je v okviru Osvobodilne fronte skrbela za stanovanja in hrano ilegalcev, pomagala beguncem, ki so se zatekli v Ljubljano z Gorenjskega in Štajerskega, skrbela za otroke partizanov in ilegalcev ter za tiste otroke, ki so starše izgubili. Otroci so bili zelo izpostavljeni, saj so prek njih okupacijske oblasti lahko prišle do staršev, katere so iskale. Zaščita otrok in omogočanje kar se da normalnega otroštva v ilegalnih razmerah, je bila zato zelo humana, a tudi politično ključna naloga pri organizaciji odpora italijanskim zasedbenim oblastem. Tehnična mreža OF je ponarejala živilske izkaznice in osebne izkaznice otrok, a kljub temu je bilo težko zagotoviti prehrano, zlasti mleko. Ada je s pomočjo mreže sodelavcev

pridobila kmete v okolici Ljubljane, da so skrivaj oddajali mleko za dojenčke - ilegalčke.

Sprva je skrbela za 15 otrok. Ni bilo lahko poiskati ljubljanske družine, ki so bile pripravljene tvegati in vzeti v oskrbo otroke s ponarejeno identiteto, a lahko se je oprla na materialno pomoč zavednih Ljubljančanov. Socialni status teh družin je bil različen. Nadomestni starši so bili delavci, podjetniki, učitelji, trgovci, zdravniki. Nekaj najšibkejših otrok je bilo pod spremenjenimi imeni v Dečjem domu, nekaj v internatih, ki so jih vodile nune, ki niso preverjale identitete in so zanje lepo skrbele.

»Nikoli pa po vojni ni bilo več prave priložnosti, da bi se pogovorili o tem, za nas najtežjem času, ki je bil hkrati tudi najboljši, ker nas je notranje plemenitil in bogatil, da smo se z vsem srcem navezali drug na drugega – z občutki, katerih danes nismo več sposobni opisati,« je Ada leta 1983 napisala na list svoje beležke.

Seveda je bila tudi ona ilegalca, od novembra 1942 pa tudi mati sina ilegalca, s katerim se je selila iz enega stanovanja v drugo, dokler ni zaradi ogroženosti obeh morala po šestih mesecih tudi zanj poiskati nadomestno družino. Denar za življenje si je služila v mestni vrtnariji, saj je bila pri ročnem delu manj izpostavljena zasledovalcem. »Oblika varstva otrok, ki so ogroženi, je bila s tako podrobno izvedeno organizacijo verjetno edinstvena v okupirani Evropi 1941-1945. Če upoštevamo še, da se je to dogajalo v sorazmerno majhnem mestu, saj je Ljubljana tedaj štela 70.000 prebivalcev, in še to, da je bila že od leta 1942 obdana z žico, jezdec s strojničnimi gnezdi, vse to šele daje pravo podobo in teži tej humanitarni dejavnosti,« je napisala leta 1985.

Ko se je skoraj dvajset let pozneje avtorica Milena Škrinjar odločila obdelati zapuščino Ade Krivic o ljubljanskih otrocih v ilegali in je na tej podlagi leta 2004 izšla obsežna monografija, je otožno ugotavljala: »Kot da bi prebirali nepopisan list zgodovinopisja. Prezrt, na robu pozabe...«

Skrb za ilegalčke je od sredine 1942 po Adini aretaciji s pomočjo sodelavk iz otroškega sektorja Slovenske narodne pomoči nadaljevala Ana Zihlerl. Do konca

vojne je skrbela za 164 otrok s pomočjo okoli 300 skrbniških in podpornih družin. Slovenska narodna pomoč je bila humanitarna organizacija osvobodilnega gibanja za pomoč zapornikom, internirancem, ilegalcem, partizanom in socialno ogroženemu prebivalstvu. S pomočjo otroškega sektorja Slovenske narodne pomoči so takrat oskrbovali tudi matere z dojenčki v italijanskih zaporih.

Zbrano dokumentacijsko gradivo v monografiji o ilegalčkih govori o globokih vezeh, ki so se stcale med otroki in skrbniki, o izjemni humanosti ljudi, zlasti zdravnikov, predvsem pa o človeški plemenitosti v izjemnih razmerah, ko bi prej pričakovali, da se bodo ljudje v skrbi za lastno preživetje ukvarjali le s seboj. Do izraza pride večplastnost medvojnega dogajanja, razpeta med hrepenenjem otrok po snidenju z biološkimi starši in njihovo zadržanostjo ob ponovnem srečanju. Žal je bila vloga skrbniških družin po vojni zapostavljena, mnoge izjemne osebe brezimne, tudi v zgodovinopisju. »Razlog bi lahko bil banalen,« je ugotovila avtorica Tanja Velagi v omenjeni monografiji, in sicer »neznosna samoumevnost ženske skrbi za otroke...«

Vsa razvejana tajna dejavnost je sčasoma postala izjemno nevarna zato, ker je bila Ljubljana v žični zaporu in od februarja 1942 razdeljena na trinajst odsekov za predvidene racije. Kruti okupatorski ukrepi, izredna sodišča in takojšnja smrtna kazen za vsa dejanja upornišтва (celo za prevratno propagando 5-15 let zapora) so zelo otežili ilegalno delo. Toda kljub izdajam, katerim so sledili policijski vdori v Osvobodilno fronto, otroškega sektorja za pomoč ilegalčkom niso nikoli odkrili.

Kako je bilo to mogoče? Nemara zato, ker so skrbniške matere kot levinje branile zaupane jim otroke? Ančko Vojska, ljubečo nadomestno mamu Adinega sina, katerega je klicala Miško, so aretirali januarja 1945: »Zasliševal me je neki Nmec, me pretepal in zahteval, naj povem, kje je bunker. Eden se mi je usedel na hrbet, drugi pa me je tolkel. Glavo sem tiščala med rokami in ponavljala: »Mišek, ne bom te izdala.« Ničesar nisem povedala...« Adino socialno in narodnobuditeljsko delo med študijem je bilo neločljivo prepleteno z usodo družine. Oktobra 1936 je bil oče, ravnatelj osnovne šole na Dvoru pri

Žužemberku, zaradi liberalnih prepričanj kazensko premeščen v Mozelj pri Kočevju, kjer je moral prevzeti nemško enorazrednico. Bilo je dvojno ponižanje za zavednega Slovenca, saj so bili Kočevjarji tedaj že pod močnim vplivom hitlerjanskih agitatorjev. Prepričani so bili, da bodo v kratkem postali »oblast«, temu primerno oholo pa so ravnali z učiteljem, navaja Ciril v spominih, napisanih leta 1957 na podlagi dnevnika, za katerega ne Ada ne ostala družina ni vedela, a ga je v arhivu odkril dr. Tone Ferenc. Prvič so jih objavili leta 1989.

K pisanju spominov na Kočevsko je očeta spodbudila Ada. Upala je, da bo s sekundarnimi viri, ki bodo sčasoma dopolnili njegovo poročilo, mogoče objektivno podati podobo časa. Ciril Dequal (pozneje Dekval) je bil namreč eden od zgolj dveh terenskih aktivistov OF, ki sta ves čas vojne delovala na Kočevskem. V resnici so se oglasili sodobniki in na dan so prišli podatki, ki celo družini niso bili znani, denimo, da so Kočevjarji v pričakovanju nemške vojske leta 1941 obsodili na smrt trinajst zavednih Slovencev, med njimi Cirila Dequala, a obsodbe niso mogli izvršiti, ker so Kočevsko zasedli Italijani.

Ada je bila zaradi očetove premestitve aktivna tudi na Kočevskem in je od prve ure vojne vedela, da gre za preživetje. »Moj oče je doživel razsulo jugoslovanske vojske v Novem mestu. Ko so oficirji zaplenili blagajno in pobegnili, je sam znosil vojaške dokumente na most in jih vrgel v Krko, nato pa se peš odpravil proti Dvoru.

Tu smo ugotovili, da je v šoli v Mozlju še pred mobilizacijo pustil spisek Slovencev, s katerimi je politično sodeloval. Če bi »kulturbundovci« vdrli v šolo, bi bilo za vse zelo nevarno. Zato smo morali nemudoma v Mozelj in uničiti gradivo, je pisala leta 1989.

»S pomočjo vojaškega šoferja v civilni obleki sva z Vladom (Krivcem) v šoli v naglici uničevala sezname. Nenadoma so v šolo prišli trije domačini, Kočevjarji, oboroženi in v uniformah. Vlado jih je zmedel, ko jim je rekel, da Kočevsko zasedajo Italijani in da sva jih srečala med potjo. To si je seveda izmislil. Kočevjarji so odhiteli v štab na posvet, midva pa sva urno zaklenila šolo in srečno prišla do šoferja. V bližini Kočevja smo dobili kljukasti križ, ga nalepili na šipo in se prebili do Ljubljane«.

Ne smem pozabiti...

Kje se je pozneje izgubil mladostni idealizem, kaj se je zgodilo s iskrenim tovarištvom, katere medčloveške vezi so ostale trdne in nedotaknjene do konca?

Adi niso bila prihranjena razočaranja v političnem gibanju, kateremu je idealistično zaupala, da bo sposobno spremeniti ljudi, jih narediti boljše, bolj človeške in bolj zavezane pravičnosti. Spoznati je morala, da so se tudi narodnoosvobodilnemu boju in socialni revoluciji pridružili ljudje z različnimi značaji. Resničnost tedaj ni mogla biti črno-bela, o čemer je bila prepričana kot študentka, temveč človeško niansirana v razponu od idealizma do sebičnosti, od humanosti do slepe maščevalnosti. Zavedala se je, da je imela srečo, da je preživela.

Za vselej pa je ostala zapisana Ljubljani in njenim ženskam, ilegalkam in podpornicam OF. Verjetno je zato pozneje, ko se je upokojila, uporabila znanje zgodovinarke in začela sistematično zbirati primarne vire o najhujšem udarcu politične policije in gestapa proti OF v Ljubljani. Leta 1945, v zadnjih mesecih vojne, je bila namreč uničena skoraj celotna organizacija, izdanih 350 skladišč, bunkerjev, naprav tehnike, stanovanj, tiskarn. Aretiranih je bilo okoli 800 ljudi, skupaj z najožjim vodstvom OF, ki so ga domobranci po strašnem mučenju umorili na Turjaku le nekaj dni pred koncem vojne.

Štirideset let pozneje sta s prijateljico, ilegalko Helo Skulj, v dveh letih zbrali 600 tipkanih strani spominskih pričevanj, ki prikazujejo osebna doživetja neposredno udeleženih ljudi, z namenom osvetlitve dokaj pomanjkljivo obdelanega obdobja zgodovine Ljubljanec. Ada je poznala pomen primarnih zgodovinskih virov, torej pričevanj udeležencev dogodkov med poletjem 1944 in 9. majem 1945. Nje tedaj ni bilo več v Ljubljani, saj jo je morala februarja 1944 zaradi velike ogroženosti zapustiti. Hela pa je živela v Ljubljani ves čas, a se je po naključju izognila aretaciji. V reviji Borec leta 1987 objavljeno gradivo z naslovom Ne smem pozabiti je sprostito čustva ljudi, ki so dolga leta molčali spričo nerazumljive malomarnosti zgodovinarjev in politikov pri ugotavljanju krivcev za usodni vdor v OF. Nemara pa ni šlo za malomarnost? Ado je proti koncu življenja hudo težilo podoživljanje povojnega dogajanja tja do

leta 1952, saj ga je povezovala z nikoli pojasnjeno izdajo ljubljanske OF. »To je bil čas težkih, skoraj nerazumljivih dogajanj v Ljubljani. Čas ponovnih zaslišanj, sumničenj, zaporov in procesov proti bivšim zapornikom iz obdobja ljubljanskega vdora... obstaja možnost, da so bile nekaterim storjene hude krivice. Prav zato bi bilo treba to obdobje še skrbneje raziskati«, je napisala leta 1989.

Med zbiranjem pričevanj je presenečeno odkrila, da so nekateri preživeli aktivisti prvič spregovorili šele po 40 letih. Koga so se dotlej bali? »To ni poskus zgodovinske analize, marveč prispevek spominskih pričevanj k bodoči zgodovinski analizi o tem času v Ljubljani«, je upajoče sklenila.

Začelo se je z vdorom v bunker pri hiši slikarke Mare Kralj, kjer so zajeli voditeljico OF Leopoldino Mekina in vodilno aktivistko Nedo Gržinič, ki se je na begu pred policijo že dalj časa skrivala v bunkerju. A ni šlo za običajno aretacijo. Podrle so se domine. »Šlo je zajetje celotne organizacije od vrha navzdol v vseh sektorjih«, je pisala Hela Skulj leta 1989. »Sklepali smo, da je policija hitro dobila zgoščene in popolne informacije o delovanju naše organizacije. Le tako smo, aktivisti v zaporih in peščina tistih, ki smo ostali na svobodi, lahko pojasnili dejstvo, da policija vdira skozi vsa vrata v našo organizacijo. Pri tem je treba poudariti, da smo aktivisti povsem zaupali vodilnim kadrom, zato smo sprva nejeverno prisluhnili opozorilom o nenavadnem zadržanju Leopoldine Mekina v zaporu, katera so nam pošiljali aretirani. Po vojni so nam bili na razpolago podatki, ki bi, zbrani in urejeni, omogočili pregled nad številom aretiranih in političnih nalog, ki smo jih opravljali v OF. Nismo jih zbrali, čeprav bi nam ti podatki marsikaj pojasnili.«

Namesto tega se je po vojni pravosodje na pobudo politike odločilo kazensko in drugače preganjati nekatere vidne preživle ljubljanske ilegalce, kar je Ada štela za najbolj tragično posledico domobranskega in gestapovskega vdora v OF. V spominskih pričevanjih, ki jih je zbrala, je več namigov pričevalk, da je šlo za izdajo na najvišji ravni, kajti zgolj voditeljica OF je imela sezname vseh ljudi, tehnike, bunkerjev z

materialom, itd., vendar režimu ni bilo do tega, da se očitki preverijo in sumničenja razčistijo.

»Za prikaz resničnih razsežnosti se moramo bolj kot doslej opreti na izjave in podatke aktivistov, na njihovo skrbno preverjanje. Aktivisti lahko dajo najbolj neposredne podatke o mnogih vprašanih iz zapora. Za mnoga so edini vir. Tudi ti dogodki sodijo med take, ki jih zgodovinarji ne bodo mogli osvetliti, če jim ne bomo zapustili podatkov, ki so večidel zapisani v spominih udeležencev. Če bomo to zamudili ali zanemarili, se bodo možnosti za oživljanje te preteklosti z našim odhodom iz življenja za vedno izgubile.«

Ada je upala, da se bo kdo znanstveno lotil dela na podlagi zbranega primarnega gradiva. To se ni zgodilo, slutnje iz pričevanj še živečih aktivistk niso bile nikoli povezane v preverjeno zgodovinsko oceno.

Medvojno socialno usmeritev je Ada Krivic po koncu druge svetovne vojne nadaljevala: Društvo prijateljev mladine je bilo otrok takih njenih pogledov. Z vzpostavljanjem organizacije družbene skrbi za telesno in duševno prizadete ter mladostnike v Sloveniji pa je v sodelovanju s stroko spodbujala moderne prijeme rehabilitacije in leta 1968 je podpisala sklep o ustanovitvi demonstracijsko-eksperimentalnega centra za dnevno varstvo in delovno usposabljanje duševno prizadete mladine.

Ada je bila avtoriteta v vseh okoljih, kjer je živela, odločna, prepričljiva, ko je hotela nekaj doseči, hkrati pa v drugih okoliščinah mehka, sočutna, ljubezniva, nežna do ljudi, zlasti do otrok in skrbna glede ohranjanja dostojanstva starih ljudi.

O tem lahko nekaj pove zgodba, ki so jo pripovedovali na rodnem Dvoru, ko je kot partizanka v uniformi nekoč prišla v vas iz Baze 20 v Kočevskem rogu in našla starega očeta v nezaslišano bednem stanju na slami v hlevu. Izkoristila je vojaško avtoriteto in tako rekoč prisilila ljudi v hiši, da so ga umili, mu dali človeka dostojno ležišče in ga nahranili. Ali pa zgodba iz Ptuja, ko je bila ob koncu vojne blizu nekega

nižjega oficirja jugoslovanske vojske, ki se je ravno pripravljal, da bo streljal v ogledala na Ptujskem gradu. Imela je čin majorja in ga je z avtoriteto vojaške nadrejenosti prisilila, da tega ni storil.

Ada – zgodovinarica, Ada – socialna delavka, Ada – intelektualka, Ada – revolucionarka, ujeta v izjemno kruti vojni, prisiljena v prilagajanje vojaškemu stranem revolucije, Ada – oporni steber družine. Težko bi bilo reči, katera od teh lastnosti jo je najbolj opredelila. Bila je integralna osebnost.

Avtorica zapisa: Mojca Drčar Murko

Vir: Zbornik ob jubileju Zveze prijateljev mladine Slovenije

60 let za dobro otrok

1953 – 2013